Porównania 1 (39), 2026
DOI: 10.14746/por.2026.1.18

Grzegorz Piotrowski
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Transport Revolution and Travels to Asia, 1860s–1920s, czyli „imperialna chmura" widziana z Zachodu i Wschodu

Tomasz Ewertowski, Wacław Forajter, Oliwia Gromadzka (red.), *Transport Revolution and Travels to Asia, 1860s–1920s*, Routledge, New York–London, ss. 246

> *Prędkość samochodu i technika filmowa drastycznie zmieniły chronotop podróży oraz objawiły się jako nowa i niezwykła synteza ruchu w przestrzeni i czasie, która różni się od zwykłych doświadczeń i nawyków oka* (s. 136)[1].
>
> *Jako przedstawiciele środkowoeuropejskiej „peryferyjnej bieli"* […] *byli oni równie eurocentryczni w swoich poglądach na temat kulturowej odmienności, co obywatele mocarstw kolonialnych* (s. 163).

Przedmiotem rozważań autorów tekstów zgromadzonych w książce *Transport Revolution and Travels to Asia, 1860s–1920s* pod redakcją Tomasza Ewertowskiego, Wacława Forajtera i Oliwii Gromadzkiej jest wielowarstwowość doświadczenia podróży na Wschód na przełomie XIX i XX stulecia, rozumianego jako przeżycie, którego składnikami są jednoczesna obecność różnych sposobów przemieszczania się w przestrzeni komunikacyjnej określonej jako „kolonialna Azja". W pracy *Transport Revolution and Travels…* nie chodzi tylko o perspektywę postkolonialną, ale także o antropologię zmysłów, socjologiczny aspekt podróżowania i kulturowy wymiar transportu. Obszerną bibliografię tego tomu tworzą przede wszystkim teksty w języku angielskim, ale także polskim,

1 Cytaty z recenzowanej pozycji lokalizuję w nawiasach, podając numer strony. Tłumaczenia cytatów z utworów niepolskojęzycznych – jeśli w bibliografii nie zaznaczono inaczej – G.P.

This is an open access article licensed under the Creative Commons CC BY ND 4.0 License (https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/). © Copyright by the Author(s).

serbskim, chińskim, hiszpańskim, rosyjskim czy filipińskim. Znajdziemy więc wśród nich pozycje kanoniczne (Bagwell 1988; Freeman 1999; Beaumont, Freeman 2008; Schivelbusch 2014), ale nie brakuje w tomie również tekstów autorów pochodzących z Europy Środkowo-Wschodniej, w tym Polski.

W książce znaleźć można także artykuły poświęcone literaturze powstającej w językach rzadziej odnotowywanych w bibliografiach podmiotowych, a poruszające kwestie postkolonializmu i nowoczesnego podróżowania (por. s. 15–18). To właśnie wydaje się ogromną zaletą omawianego tomu. W dobrze już rozpoznane pole badawcze autorzy umiejętnie wprowadzają nowe obiekty w postaci mniej znanych utworów i postaci.

Zbiór jest dobrze skomponowany, kolejne wywody są spójne z tezą o złożoności doświadczenia nowoczesnej podróży wskazaną przez redaktorów tomu w słowie wstępnym. Problematykę tę podzielono w książce na trzy działy. Pierwszy z nich grupuje prace ukazujące współistnienie różnych form mobilności; drugi bada, jak nowe technologie wpłynęły na podróżników w zakresie doświadczania własnej cielesności, a także percepcję krajobrazu; w ostatnim natomiast autorzy zajmują się prezentacją nowych technologii podróżowania jako sfery kontaktów ludzi z różnych kręgów społecznych i kulturowych.

Już na wstępie chciałbym wskazać największe zalety recenzowanej książki. Zamieszczone w niej teksty przekraczają dominujące podejście naukowe oparte głównie na obserwacji zachodnioeuropejskich i amerykańskich realiów. Spotkanie dwóch światów – Europy i Azji – prezentują z perspektywy zarówno narodów zachodnich („peryferyjnych" oraz „imperialnych"), jak i azjatyckich, dzięki czemu czytelnik może samodzielnie wyciągać wnioski. Jednocześnie warte podkreślenia jest umiejętne ukazanie przez autorów socjologicznego aspektu problemu – badaczom udało się wykazać, że podróżowanie tymi pociągami albo statkami jest inaczej zapamiętywane przez ludzi z różnych klas społecznych.

Tekstem otwierającym książkę jest artykuł Vladimira Gvozdena i Natašy Milivojević *„Two Distant Point". Serbian Travels to Asia 1860s–1920s*. Podróżnicze doświadczenia „peryferyjnych Europejczyków" dowodzą, że także oni patrzą na Azję z wyższością, bo – kierując się marzeniami o postępie, szybkości, bogactwie i władzy – w kulturowym dyskursie utożsamiają z nowoczesnością wyłącznie Stary Kontynent. Autorzy rozdziału odwołują się w swoich rozważaniach do fundamentalnej pracy *Travel Writing. The Self and the World* Casey Blanton (1977), ale punktami odniesienia są dla nich także rozprawy o nowym postrzeganiu fragmentarycznej przestrzeni (Kern 2000) oraz o warstwach czasu (Kosseleck 2018). Przyjęta przez badaczy koncepcja tłumaczy ich zdaniem różnorodność doświadczeń podróżniczych analizowanych w tekście.

Autorzy kolejnego rozdziału, *Two Journeys to Siberia. Carceral Mobility, Social Change, and Mechanised Transport in Wacław Sieroszewski's Writings*, przytaczają dwie relacje Wacława Sieroszewskiego z jego wypraw na Wschód. Refleksje pisarza nie są jednak spójne – na podstawie owych zapisków można wywnioskować, że rewolucja transportowa ma dwojakie oblicze: pozwala na pokonywanie geograficznych przeszkód, znosi międzyludzkie bariery, ale jednocześnie wtrąca miliony ludzi w nędzę i uwypukla zacofanie terenów położonych na wschód od wyobrażonego „centrum" Europy. Wnioski Sieroszewskiego autorzy rozdziału zestawiają przede wszystkim z pracami Wojciecha Tomasika i Wacława Forajtera o kolei jako źródle nowoczesności oraz cierpienia (Tomasik 2015a, 2015b; Forajter 2017).

W kolejnym artykule, *„How Strange and Out of Place That Motor Seemed". Automobile Journeys in Mongolia, 1907–1930*, za sprawą Tomasza Ewertowskiego przesiadamy się z pociągu do samochodu, by podróżować do Mongolii na początku XX wieku. Już sam tytuł rozdziału sugeruje wyraźny dysonans pomiędzy nowoczesnością, symbolizowaną przez auto, i przednowoczesnym światem, którego obrazem są otwarte równiny krainy koczowników. Źródłem takich obserwacji będą zapiski Amerykanina, Włocha, Serba, Polaka i dwóch Rosjan. Ewertowski uważnie je analizuje, opierając się m.in. na pracach Doreen Massey, piszącej, że w literaturze takiej dostrzec można utożsamienie historii Zachodu z historią świata (Massey 2005: 64), a także na *Globalizing Automobilism. Exuberance and the Emergence of Layered Mobility, 1900–1980* Gijsa Moma (2020) i *Travelling in Dutch East Indies. Historical Perspectives and Literary Representations* pod redakcją Doris Jedamski i Ricka Honingsa (2023), w których samochód stał się nie tylko symbolem nowoczesności, ale także metaforycznym narzędziem, pozwalającym wyrwać Azję z „długiego snu" i cywilizacyjnego marazmu. W analizowanych przez badacza relacjach pojazd ten jawi się z kolei jako symbol modernizacji i dowód wyższości cywilizacyjnej Zachodu. Do każdego z autorów owych zapisków można odnieść stwierdzenie Massey, że w wyobrażeniu podróżników Europa jest kontynentem przodującym, o szczytowych osiągnięciach cywilizacyjnych (Massey 2005: 64).

Drugą część książki – *Landscape and Senses* – otwiera praca Anny Kołos i Agnieszki Karlińskiej pt. *Capturing Asia from a Bird's-Eye View. A Computational Analysis of Language Patterns in Polish Travel Writing (1870s–1920s)*. Na wstępie autorki przywołują badania Franco Morettiego (2005). Następnie – stwierdziwszy, że analiza literatury podróżniczej z użyciem narzędzi cyfrowych wymaga wskazania korpusu tekstowego – wyliczają dzieła, które zostały wykorzystane podczas badań (s. 84–85). Szczegółowo opisały metodologię pracy, którą zaczęły od zastosowania modelowania tematycznego. Metodą tą został

przebadany zbiór 52 tekstów, w którym wyodrębniono prawie dwa miliony słów. Dzięki temu Kołos i Karlińska dostrzegły, że kontekst kulturowy odgrywa znaczącą rolę w relacjach polskich podróżników. W omawianej dziedzinie – transporcie – na pierwszych miejscach, jeśli chodzi o częstotliwość występowania, znajdują się słowa związane z modernizacją postrzeganą jako mechanizacja i przyspieszenie. Należą do nich wyrazy: *statek*, *okręt*, *pociąg*, *kolej*, *łódź*, *parostatek*, *samochód*, a także *parowiec* i *samolot*. Narzędzia cyfrowe pozwoliły więc autorkom na potwierdzenie reguły, że podróżnicy z Polski reprezentują taki sam typ myślenia o Wschodzie, co bazujący na stereotypach mieszkańcy Europy Zachodniej czy Stanów Zjednoczonych. Najważniejsze miejsce zajmował w tym polu wyobraźni Londyn, „kuźnia cywilizacji" – tam powstało narzędzie do zmiany świata: kolej żelazna, dzięki swojej standardowości bardzo elastyczna i łatwo dająca zaadaptować się do lokalnego otoczenia.

Od takiej tezy zaczyna się artykuł *Modernity as an Element of the Colonial Landscape in Polish Travel Diaries from the Latter Half of the Nineteenth Century* Oliwii Gromadzkiej, w którym czytamy o tym, jak troje polskich podróżników zwiedzało Indie pociągami, dzięki czemu mogło doświadczyć bliskiego kontaktu z egzotycznymi krajobrazami, przyrodą i ludźmi. Na podstawie omawianych w rozdziale relacji Stanisława Bełzy, Ewy Dzieduszyckiej i Jana Hupki autorka wysuwa wniosek, że badania zapisów podróży nie tylko pokazują znaczenie przemian technologicznych w transporcie, ale również pozwalają zrozumieć, jak oddziaływały one na mentalność podróżników odwiedzających Azję. Zdaniem Gromadzkiej jest to zgodne z ustaleniami wielu polskich badaczy literatury postkolonialnej (Bakuła 2006, 2014; Gosk 2010; Skórczewski 2013; Bakuła i in., red. 2015).

Na początku kolejnego rozdziału, zatytułowanego *The Impact of the Means of Transport on Jelena J. Dimitrijević's Travel Imagination*, Vladimir Đurić wprowadza cytat z Michaiła Bachtina, mówiący o konieczności zastosowania w literaturoznawstwie koncepcji czasoprzestrzeni i pojęcia chronotopu (Bakhtin 1981). Do koncepcji rosyjskiego badacza Đurić dodaje spostrzeżenie, że najważniejszym elementem tak rozumianej tekstowości wydaje się rodzaj środka transportu, którym podróżuje osoba pisząca. Serbski autor, przywołując zapiski Dimitrijević, dostrzega, że wszystkie jej spostrzeżenia czynione są poprzez filtr wyobraźni zachodnioeuropejskich twórców, których dzieła poznała w młodości (por. s. 127–130).

Rejs po morzu Serbka relacjonuje tak, jakby był to film. Eksponuje w ten sposób płynność ruchów statku, jednocześnie wykorzystując sposób obrazowania właściwy kinu, nowemu wówczas medium. Gdy zaś globtroterka przesiada się do pociągu, „percepcja kinematograficzna" ustępuje miejsca

schivelbuschowskiemu „widzeniu panoramicznemu" (Schivelbusch 2014). W części, w której omawiana jest samochodowa podróż Dimitrijević, autor eksponuje samotność osoby jadącej tym pojazdem oraz powstającą wtedy w wyobraźni „kinematograficzną" serię obrazów. Đurić konkluduje, że serbska pisarka, podróżując różnymi środkami nowoczesnej lokomocji, snuje opowieść przypominającą barwny film, przez nią samą wyreżyserowany. Kolonializm zaś autorka zapisków krytykuje raczej jako koncepcję, a nie rzeczywistość, której jest aktywną uczestniczką (por. s. 138–140).

W rozdziale *„Bird's-Eye View of Unknown Countries". Two Flight Expeditions to Asia* Mikołaj Paczkowski omawia relacje polskich pilotów, Bolesława Orlińskiego i Kajetana Czarkowskiego-Golejewskiego, którzy odpowiednio w roku 1926 i 1931 odbyli podróż lotniczą do Japonii. Z ich zapisków wynika, że wertykalna perspektywa, w połączeniu z rozległością widoku, szybko stawała się dla pilota męcząca. Azjatyckie kraje, oglądane z dużej wysokości, wydają się zaskakująco monotonne: „Dla lotnika morze, pustynia a dżungla – to jedno" (s. 151). Autor trafnie zauważa, że działa tutaj ten sam mechanizm psychologiczny, który zidentyfikował Wolfgang Schivelbusch: wzrok obserwatora szybko nuży się serią szybko zmieniających się obrazów. Relacja z podróży przeradza się więc w opowieść będącą opisem „nowoczesnych wrażeń" człowieka Zachodu. Podsumowując rozważania o lotniczych opowieściach Polaków, Paczkowski stwierdza, że piloci patrzyli na przestrzeń przez pryzmat dokonującej się w niej modernizacji, będąc tym samym typowymi Europejczykami, dostrzegającymi w Azji „egzotyczność".

Trzecią część książki (*Cross-Cultural Encounters and Representations*) otwiera artykuł Wacława Forajtera *Temporary and Precarious Alliances. Travelling Among the Others in Polish Travelogues About East and Northeastern Asia*. Na wstępie autor charakteryzuje nowoczesne środki komunikacji jako źródła imperialnej potęgi, przywołując w przypisach szereg prac temu zagadnieniu poświęconych (Headrick 1981; Davis, Wilburn Jr., Robinson, red. 1991; Karuka 2019). Następnie – analizując zapiski podróżnicze Polaków – stawia tezę, że w dobie pozytywizmu, mimo iż nie posiadali oni własnych kolonii, szybko przyswoili sobie nowoczesne teorie rasowe i darwinizm społeczny. Stali się też użytkownikami „chmury imperialnej" – rezerwuaru wspólnej wiedzy opartej na koncepcji dominacji białego człowieka, wynikającej jakoby z praw natury (por. s. 163–164). Komentarze, które możemy znaleźć w ich relacjach, odwołują się zdaniem Forajtera do typowo kolonialnej retoryki Europejczyków, traktujących Innych jako istoty na wpół zwierzęce. Strach przed nimi, obecny także w przestrzeni kolejowej, autor określa wprost paniką i za Schivelbuschem nazywa ją „dysfunkcjonalnością przedziału" (Schivelbusch 2014).

W kolejnym rozdziale – *José Rizal on Ships and Trains. Dreams, Timetables, Nightmares* – Jan Mrázek przywołuje mało znaną postać filipińskiego intelektualisty, by skomentować jego stwierdzenie: „Cały postęp współczesnych społeczeństw zawdzięczamy niemal wyłącznie podróżom" (s. 191). Badacz przytacza cytat na początku artykułu i konsekwentnie prowadzi czytelnika tropem tej myśli przez kolejne strony swojego tekstu.

Przedostatni rozdział, *Imperial Cloud. China and Its Inhabitants in Cycling Travel Books of Thomas Stevens, Thomas Allen & William Sachtleben, and John Foster Fraser* autorstwa Grzegorza Moroza, oparty został na relacjach z wypraw rowerowych do Chin przedsięwziętych przez brytyjskich (Stevens) i amerykańskich (Allen, Sachtleben, Fraser) podróżników w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XIX wieku. Brytyjczyk pisał o Chińczykach jako o istotach przewrotnych i złośliwych oraz zdeprawowanych. Amerykanie traktowali Chiny wyłącznie jako egzotyczną scenerię pewnego etapu swojej podróży. Notowali, że państwo chińskie można zdefiniować za pomocą kilku pojęć: monotonnej diety (składającej się z chleba i herbaty), słonawej wody, wszy i pcheł, nieprzyjaznej pogody oraz złych dróg. Moroz stwierdza, że wszyscy ci autorzy reprezentują mentalność kolonialną, opartą na mitach i stereotypach (por. Fritzsche 1995; Kerr, Kuehn 2007; Smethurst 2015; Kamissek, Kreinenbaum 2016; Brogan 2022), mimo że Chiny nie były ani brytyjską, ani amerykańską kolonią.

Ostatni rozdział, zatytułowany *Journey to the West. Kang Youwei's Perception of Modern Transportation* i napisany przez Penga Yuchao, pozwala nam raz jeszcze ujrzeć omawiane zagadnienie, ale tym razem z perspektywy człowieka Wschodu. Badacz stawia tezę, że nowoczesne środki komunikacji w Chinach nie tylko były oznakami modernizacji, ale także wywoływały szok i strach. Yuchao opiera się na często wykorzystywanej pracy Schivelbuscha, ale również na mało znanych polskiemu czytelnikowi tytułach chińskich autorów (Guimei 2020, Xiaofei 2011). Pociągi i parowce uzmysławiały bowiem Chińczykom, że ich państwo jest zacofane pod każdym względem: militarnym, politycznym, społecznym, ekonomicznym. Według autora Kang Youwei postrzegał te kwestie inaczej. Uznawał statki i pociągi za ikony nowoczesności, uosabiające transformacje: technologiczną, gospodarczą, społeczną, kulturową i strategiczną, które zdefiniowały nastałą erę i dotychczasowym „barbarzyńcom" dały gigantyczną przewagę nad dumnymi niegdyś Chinami.

Ciekawym zabiegiem jest umieszczenie w książce artykułu, który niejako odwraca perspektywę, ukazując pozytywne aspekty modernizacji z punktu widzenia człowieka żyjącego w Azji. Tytuł tomu sugeruje, że podróże te odbywały się tylko w kierunku wschodnim, natomiast tekst o Rizalu pokazuje, że Europa nie była na przełomie XIX i XX wieku traktowana wyłącznie jako źródło

kolonialnej opresji, ale także jako inicjator pożądanych zmian społecznych i obszar dobroczynnego postępu technicznego. Podobną rolę odgrywa ostatni rozdział pracy, w którym zobaczyć możemy chińską recepcję nowoczesnego podróżowania oraz cywilizacyjnych zmian, których symbolami stają się pociągi i parowce.

Niewątpliwymi zaletami tomu są przytaczane w nim liczne cytaty z trudno dostępnych tekstów, obszerne przypisy i metodycznie wskazywana w każdym z artykułów bibliografia – zarówno przedmiotowa, jak i podmiotowa. Już na początku sygnalizowałem, że autorzy rozpraw zamieszczonych w zbiorze *Transport Revolution and Travels to Asia* mierzą się z kulturowym wymiarem nowoczesnego transportu w odniesieniu do egzotycznych podróży podejmowanych przez przedstawicieli narodów rzadziej obecnych w badaniach literackich. W tym miejscu chciałbym dodać, że w mojej ocenie bardzo zręcznie i swobodnie poruszają się badacze na styku historii kultury, literaturoznawstwa i historii, o czym świadczy mnogość przywoływanych w poszczególnych rozdziałach pozycji bibliograficznych.

Duży walor publikacji widzę w tym, że tworzące ją i odwołujące się do bogatej literatury przedmiotu rozprawy, choć może nie poszerzają granic refleksji postkolonialnej, wzbogacają mapę tego obszaru o punkty do tej pory nieprzebadane. W omawianych artykułach znajdziemy zapis doświadczeń z podróży zaawansowanymi technologicznie środkami lokomocji – doświadczeń przefiltrowanych przez świadomość ludzi pochodzących z państw Europy Środkowej i Azji. Pojawienie się nowoczesnych metod komunikacji i sposobów przeżywania podróży nie odsunęło znad ich relacji „imperialnej chmury", czyli zespołu stereotypów o wyższości Zachodu nad Wschodem.

Książka *Transport Revolution and Travels to Asia, 1860s–1920s* wyraźnie podkreśla wpływ przyspieszenia i modernizacji środków transportu na wyobraźnię literacką, w której zmienił się sposób postrzegania przestrzeni i czasu, ale nie świata, wciąż tkwiącego w „imperialnej chmurze". Odnosząc się do cytowanych na początku recenzji mott, można by rzec: zmieniło się tak wiele, ale w tak niewielkim stopniu.

| Bibliografia

Bagwell Philip S. (1988), *The Transport Revolution 1770–1985*, Routledge, London. https://doi.org/10.4324/9780203221884

Bakhtin Mikhail Mikhailovich (1981), *The Dialogic Imagination*, red. Michael Holquist, przeł. Caryl Emerson, Michael Holquist, University of Texas Press, Austin–London.

Bakuła Bogusław (2014), *Języki postkolonialności. Wprowadzenie*, „Porównania", nr 13, s. 9–17. https://doi.org/10.14746/p.2014.15.10876

Bakuła Bogusław i in., red. (2015), *Dyskurs postkolonialny we współczesnej literaturze i kulturze Europy Środkowo-Wschodniej. Polska, Ukraina, Węgry, Słowacja*, Bonami, Poznań.

Beaumont Matthew, Freeman Michael, red. (2008), *The Railway and Modernity. Time, Space, and the Machine Ensemble*, Peter Lang, Berno.

Blanton Casey (1977), *Travel Writing. The Self and the World*, Simon & Schuster, New York.

Brogan Una (2022), *The Alternative Modernity of the Bicycle in British and French Literature, 1880–1920*, Edinburgh University Press, Edinburgh. https://doi.org/10.3366/edinburgh/9781474488600.001.0001

Chang Elisabeth, red. (2009), *British Travel Writing from China 1798–1901*, t. 1, Routledge, London.

Das Nandini, Youngs Tim, red. (2019), *The Cambridge History of Travel Writing*, Cambridge University Press, Cambridge. https://doi.org/10.1017/9781316556740

Davis Clarence B., Wilburn Kenneth E., Robinson Ronald, red. (1991), *Railway Imperialism*, Greenwood Press, New York.

Forajter Wacław (2017), *„Krwawa droga" i „czarowna jazda". Z socjologii podróży w wieku XIX*, „Teksty Drugie", nr 6, s. 166–180. https://doi.org/10.18318/td.2017.6.9

Forajter Wacław (2025), *Śmiertelny kaprys. Rasa, kakao i „imperialna chmura" w wybranych tekstach Hajoty*, „Teksty Drugie", nr 1, s. 262–281. https://doi.org/10.18318/td.2025.1.16

Freeman Michael (1999), *Railways and the Victorian Imagination*, Yale University Press, New Haven.

Fritzsche Sybille C. (1995), *Narrating China. Western Travellers in the Middle Kingdom After the Opium Wars*, University of Chicago Press, Chicago.

Gosk Hanna (2010), *Opowieści „skolonizowanego/kolonizatora". W kręgu studiów postzależnościowych nad literaturą polską XX i XXI wieku*, Universitas, Kraków.

Guimei Wang (2020), *Railway Modernity in China. The Temporal-Spatial Experience and the Cultural Imagination of Trains, 1840–1937*, China Times Publishing Company, Taipei City.

Harrington Ralph (2020), *The Railway Journey and the Neuroses of Modernity*, w: *Pathologies of Travel*, red. Richard Wrigley, George Revill, Brill, Leiden.

Headrick Daniel R. (1981), *The Tools of Empire. Technology and European Imperialism in the Nineteenth Century*, Oxford University Press, New York.

Huigen Siegfried, Kołodziejczyk Dorota (2023), *East Central Europe Between the Colonial and the Postcolonial in the Twentieth Century*, Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-17487-2

Jedamski Doris, Honings Richard, red. (2023), *Travelling in Dutch East Indies. Historical Perspectives and Literary Representations*, Verloren, Hilversum.

Kamissek Christoph, Kreinenbaum Jonas (2016), *An Imperial Cloud? Conceptualising Interimperial Connections and Transimperial Knowledge*, „Journal of Modern European History", nr 2, s. 164–182. https://doi.org/10.17104/1611-8944-2016-2-164

Karuka Manu (2019), *Empire's Tracks. Indigenous Nations, Chinese Workers, and the Transcontinental Railroad*, University of California Press, Berkeley. https://doi.org/10.1525/9780520969056

Kern Stephen (2020), *The Culture of Time and Space 1880–1918*, Harvard University Press, Cambridge.

Kerr Douglas, Kuehn Julia, red. (2007), *Introduction*, w: *Century of Travels in China. Critical Essays on Travel Writing from the 1840s till the 1940s*, Hong Kong University Press, Hong Kong, s. 1–12. https://doi.org/10.1515/9789888052011-004

Koselleck Reinhart (2018), *Sediments of Time. On Possible Histories*, Stanford University Press, Stanford.

Massey Doris (2005), *For Space*, Sage, London.

McCluskey Michael, Seaber Luke, red. (2020), *Aviation in the Literature and Culture of Interwar Britain*, Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978–3–030–60555–1

Mom Gijs (2020), *Globalizing Automobilism. Exuberance and the Emergence of Layered Mobility, 1900–1980*, Berghahn Books, New York. https://doi.org/10.2307/j.ctv21hrg9s

Moretti Franco (2005), *Graphs, Maps, Trees. Abstract Models for a Literary History*, Verso, London–New York.

Mrázek Jan, red. (2004), *Escaping Kakania. Eastern European Travels in Colonial Southeast Asia*, CEU Press, Budapest–Vienna–New York.

Nitka Małgorzata (2006), *Railway Defamiliarisation. The Rise of Passengerhood in the Nineteenth Century*, Wydawnictwo UŚ, Katowice.

Osterhammel Jürgen (2014), *The Transformation of the World. A Global History of the Nineteenth Century*, przeł. Patrick Camiller, Princeton University Press, Princeton.

Patton Raymond (2024), *In-Between Empire. Imperial Exceptionalism, Poland, and Colonial Travel Writing*, Bloomsbury Academic, London. https://doi.org/10.5040/9781350503519

Schenk Frithjof Benjamin (2016), *Poezd w sovremennost. Mobilnost i sotsialnoe prostranstwvo Rossii v vek zheleznyh dorog*, przeł. Mikhail Lavrinovich, Novoe Literaturnoe Obozrenie, Moskwa.

Schivelbusch Wolfgang (2014), *The Railway Journey. The Industrialization of Time and Space in the Nineteenth Century*, wyd. 3, University of California Press, Oakland. https://doi.org/10.1525/9780520957909

Skórczewski Dariusz (2013), *Teoria – literatura – dyskurs. Pejzaż postkolonialny*, Wydawnictwo KUL, Lublin.

Smethurst Paul (2015), *The Bicycle. Towards a Global History*, Palgrave Macmillan, Basingstoke. https://doi.org/10.1057/9781137499516

Steel Frances (2011), *Oceania under Steam. Sea Transport and the Cultures of Colonialism, c. 1870–1914*, Manchester University Press, Manchester.

Tomasik Wojciech (2012), *Inna droga. Romantycy a kolej*, IBL PAN, Warszawa.

Tomasik Wojciech (2014), *Pociąg do nowoczesności. Szkice kolejowe*, IBL PAN, Warszawa.

Tomasik Wojciech (2015), *Ikona nowoczesności. Kolej w literaturze polskiej*, wyd. 2, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń.

Tomasik Wojciech (2015), *Szalony bieg. Kolej i ciemna nowoczesność*, IBL PAN, Warszawa.

Tomasik Wojciech (2018), *Rozkład jazdy*, IBL PAN, Warszawa.

Tomasik Wojciech (2022), *Z Sienkiewiczem do Kalifornii. Listy i pocztówki z podróży*, Wydawnictwo UKW, Bydgoszcz.

Xiaofei Tian (2011), *Visionary Journeys. Travel Writings from Early Medieval and Nineteenth-Century China*, Harvard University Asia Center, Cambridge. https://doi.org/10.1163/9781684170623

| Abstract

GRZEGORZ PIOTROWSKI

***Transport Revolution and Travels to Asia, 1860s–1920s*, thus, the "Imperial Cloud" Viewed from the West and the East. Tomasz Ewertowski, Wacław Forajter, Oliwia Gromadzka (eds.), *Transport Revolution and Travels to Asia, 1860s–1920s*, Routledge, New York–London, pp. 246**

This is a review of the book edited by Tomasz Ewertowski, Wacław Forajter, and Oliwia Gromadzka, which was published in 2025 by Routledge. The book contains

texts by eleven authors. It was created as part of a project examining travel writing as a mode of movement and an anthropological experience. The following titles currently belong to the series: *Revisiting Italy. British Women Travel Writers and the Risorgimento (1844–61)*; *The Arabian Desert in English Travel Writing Since 1950. A Barren Legacy?*; *Ethics and Descriptions. The Anthropological Dispositif and French Modern Travel Writing*; *Travel Writing and Re-Enactment. Echotourism*; *Traveling Bodies. Interdisciplinary Perspectives on Traveling as an Embodied Practices*.

Keywords: Asia; Europe; imperialism; colonialism; transport; travels

| Bio

Grzegorz Piotrowski – doktor nauk humanistycznych w dziedzinie literaturoznawstwo (2020), Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Zainteresowania: historia, kolej, polska literatura współczesna, regionalizm, wiedza o kulturze. Najważniejsze publikacje: *Bydgoszcz. Jak z kolei wyrosło nowoczesne miasto*, „Kronika Bydgoska" 2015, t. 36, s. 43–68; recenzja książki Wojciecha Tomasika pt. *Szalony bieg*, „Przegląd Humanistyczny" 2016, nr 3, s. 183–186; *Mówienie koleją, mówienie o kolei. Kolej w literaturze polskiej dwudziestolecia międzywojennego* (2021).
E-mail: wolentalczyk@wp.pl
ORCID: 0000-0003-4109-2127